

Inspectie Justitie en Veiligheid
Ministerie van Justitie en Veiligheid

Lokale handhaving door de politie

Inhoudsopgave

	Voorwoord	3
1	Inleiding	4
1.1	Introductie	4
1.2	Afbakening	4
1.3	Onderzoeksvraag	5
1.4	Aanpak	5
1.5	Leeswijzer	6
2	Kaders	7
2.1	Algemeen	7
2.2	Ondermijning	7
2.3	Problematische jeugdgroepen	8
2.4	Personen met verward gedrag	9
2.5	Verkeershandhaving	10
3	Bevindingen	11
3.1	Algemeen	11
3.2	Ondermijning	13
3.3	Problematische jeugdgroepen	14
3.4	Personen met verward gedrag	16
3.5	Verkeershandhaving	17
4	Conclusies en aanbevelingen	19
4.1	Conclusies	19
4.2	Aanbevelingen	21

Voorwoord

Openbare orde problemen spelen veelal lokaal, waardoor het van belang is dat ze ook lokaal worden aangepakt. Daarvoor is een stevige verankering van de politie essentieel, zodat zij goed op de hoogte is van wat speelt in de wijken en tijdig kan ingrijpen.

De Inspectie Justitie en Veiligheid heeft onderzocht welke bijdrage de politie lokaal levert in de aanpak van ondermijning, problematische jeugdgroepen, personen met verward gedrag en verkeersproblematiek. Hierbij heeft zij zich geconcentreerd op de manier waarop de politie deze problemen in de wijk signaleert, informatie met haar samenwerkingspartners deelt en opvolging geeft aan signalen.

Met dit onderzoek stelt de Inspectie vast dat de politie in de middelgrote steden en het landelijk gebied wordt overvraagd en niet goed toekomt aan tijdige signalering van plaatselijke problematiek en dus ook niet aan het delen van informatie daarover. Wijkagenten die in verbinding moeten staan met bewoners en bedrijven in een wijk komen daar niet voldoende aan toe omdat zij voor veel andere politietaken zoals noodhulp worden ingezet.

De lokale verankering van de politie komt hierdoor onder druk te staan. Voor de aanpak van openbare orde problemen in de wijken en voor de effectiviteit van de politie is dat een zorgwekkende ontwikkeling.

H.C.D. Korvinus

Inspecteur-generaal Inspectie Justitie en Veiligheid

1

Inleiding

1.1 Introductie

In het meerjarenprogramma 2018 – 2020 heeft de Inspectie Justitie en Veiligheid (hierna: Inspectie) aangegeven zich te richten op de hoofdprocessen van de politie, te weten de opsporing¹, de handhaving en de noodhulp². In 2018 heeft de Inspectie de opsporing onderzocht. In dit rapport staat de handhaving door de politie centraal. Handhaving is de controle op de naleving van wet- en regelgeving en het doen naleven van deze regels. In 2020 onderzoekt de Inspectie de noodhulp.

1.2 Afbakening

Onveiligheid ontstaat meestal lokaal. Het is van belang dat het ook lokaal wordt aangepakt, zodat snel en zo mogelijk vroegtijdig kan worden ingegrepen. Daarom heeft de Inspectie zich in dit onderzoek geconcentreerd op handhaving in de wijk.

Naast de politie dragen ook andere organisaties verantwoordelijkheid voor de lokale veiligheid. De politie werkt bij de handhaving in de wijk samen met andere organisaties, zoals gemeenten, de Geestelijke gezondheidszorg (GGZ) en Veilig Thuis. Om die reden richt de Inspectie zich in dit onderzoek op de manier waarop de politie problemen in de wijk signaleert, informatie met haar samenwerkingspartners deelt en opvolging geeft aan signalen. Dit onderzoek richt zich dus niet op het feitelijk handhaven van de regels.

De Inspectie heeft aan de hand van vier thema's naar de aanpak van de politie gekeken. Dit zijn ondermijning, problematische jeugdgroepen³, personen met verward gedrag⁴ en verkeer⁵. De thema's zijn geselecteerd op basis van een enquête onder politiemedewerkers.

¹ Opsporing: met opsporing onderzoekt de politie strafbare feiten, zoals een inbraak. Hierbij zoekt de politie naar sporen, bekijkt camerabeelden, hoort getuigen en slachtoffers en houdt verdachten aan.

² Noodhulp: dit is de afhandeling van alle bij de politie gemelde incidenten of gebeurtenissen waarvan de afhandeling op basis van aard en/of omstandigheden dusdanig spoedeisend is, dat de burger geen of nagenoeg geen uitstel verwacht.

³ Problematische jeugdgroepen: dit zijn jongeren die zich in groepen begeven en zich niet gedragen binnen de normen die de sociale omgeving stelt. Hierbij onderscheidt de politie criminele jeugdgroepen, hinderlijke jeugdgroepen en overlast gevende jeugdgroepen.

⁴ Personen met verward gedrag: eenieder die vanwege zijn al dan niet tijdelijke verstoorde oordeelsvermogen gedrag vertoont waarmee hij zichzelf of iemand anders in gevaar brengt en/of een bedreiging vormt voor de openbare orde en veiligheid. Meestal is sprake van wanhoop door sociale

De strafrechtelijke aanpak valt buiten de scope van dit onderzoek en is daarom niet meegenomen.

1.3 Onderzoeksvraag

De hoofdvraag in dit onderzoek naar de handhaving luidt:

Welke bijdrage levert de politie in de wijk aan de aanpak van ondermijning, problematische jeugdgroepen, personen met verward gedrag en verkeer, waar het signalering, het delen van informatie en de opvolging van signalen betreft?

1.4 Aanpak

Documenten

Om informatie voor het periodiek beeld te verkrijgen, bestudeerde de Inspectie wetgeving en beleidsstukken van het ministerie van JenV en de politie. In deze stukken staat beschreven binnen welke kaders de politie werkt bij de aanpak van ondermijning, problematische jeugdgroepen, personen met verward gedrag en verkeer.

Om inzicht te krijgen in de speerpunten van de verschillende basisteams⁶ en de lokale werkwijze op de geselecteerde thema's, heeft de Inspectie de teamplannen van de in het onderzoek betrokken basisteams opgevraagd en bestudeerd.

Enquête

De Inspectie heeft onder 1.500 politiemedewerkers in de basisteams een enquête uitgezet. Het doel van de enquête was een beeld te krijgen van de lokale aanpak van openbare orde problemen (zie bijlage I). De enquête is in de periode voor de zomervakantie uitgezet. In totaal hebben 596 medewerkers de enquête ingevuld, een goede respons.

Observatie

Om een beeld van de handhaving in de praktijk te krijgen, heeft de Inspectie negen basisteams geselecteerd: drie basisteams in de grote steden (G4), drie basisteams in de middelgrote steden (G40) en drie basisteams in het landelijk gebied (zie bijlage II). In deze teams hebben inspecteurs een dag meegelopen om de werkzaamheden ten aanzien van de vier thema's te observeren.

Interviews

De Inspectie sprak in de geselecteerde basisteams met 34 politiemedewerkers over hun handwerk. Dit waren wijkagenten en (andere) medewerkers die met de

problemen in combinatie met psychiatrische of verslavingsproblematiek, dementie of een (licht) verstandelijke beperking.

⁵ In het Plan van Aanpak handhaving is in eerste instantie uitgegaan van de thema's ondermijning, polarisatie, problematische jeugdgroepen en personen met verward gedrag. Uit de resultaten van de enquête handhaving (zie bijlage III), werd echter duidelijk dat verkeer een groter probleem in de wijk vormt dan polarisatie. Dat was voor de Inspectie aanleiding om het thema polarisatie te vervangen door verkeer.

⁶ De politie bestaat uit de landelijke eenheid, tien regionale eenheden en het Politiedienstencentrum. De tien regionale eenheden zijn onderverdeeld in 43 districten, die vervolgens zijn verdeeld in 168 basisteams. Deze basisteams vormen het fundament voor de lokale basispolitiezorg en hebben onder andere de lokale handhaving als belangrijke taak.

handhaving zijn belast. Hiervoor organiseerde de Inspectie interviews in groepsverband, zodat de deelnemers elkaar konden aanvullen en een zo compleet mogelijk beeld van de praktijk naar voren konden brengen.

Daarnaast heeft de Inspectie in de geselecteerde basisteams de teamchefs geïnterviewd. Ook is gesproken met de veiligheidscoördinator van de grootste (deel)gemeente uit het verzorgingsgebied van deze basisteams.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 beschrijft de landelijke kaders voor de aanpak van de thema's ondermijning, problematische jeugdgroepen, personen met verward gedrag en verkeer. Hoofdstuk 3 gaat algemeen en per thema in op de manier waarop de kaders uitgewerkt zijn door de politie, hoe zij problemen signaleren, informatie delen en signalen opvolgen en geeft een analyse en duiding van de bevindingen. Hoofdstuk 4 gaat in op de conclusies en aanbevelingen van de Inspectie.

2

Kaders

2.1 Algemeen

De minister van JenV stelt elke vier jaar in de veiligheidsagenda de landelijke beleidsdoelstellingen en thema's voor de taakuitvoering van de politie vast.⁷ Voor de jaren 2019 tot en met 2022 richten deze zich onder andere op ondermijning en personen met verward gedrag. Het lokale gezag⁸ dient deze onderwerpen mee te wegen bij de inzet van de politie. De veiligheidsagenda laat ruimte om de politiecapaciteit in de basisteams te richten op de lokale en regionale vraagstukken.

Naast de beleidsdoelstellingen en landelijke thema's bevat de veiligheidsagenda een aantal ontwikkelopgaven voor de politie. De belangrijkste ontwikkelopgaven⁹ voor handhaving zijn:

- Een stevige lokale verankering van de politie.
- Een politie die zichtbaar is in de samenleving, in verbinding staat met alle bevolkingsgroepen en zorgt voor doorontwikkeling van de gebiedsgebonden politiezorg.

De politie heeft specifieke kaders voor de thema's ondermijning, problematische jeugdgroepen, personen met verward gedrag en verkeershandhaving. Deze komen hierna aan de orde.

2.2 Ondermijning

Er is geen exacte definitie van ondermijning. Met het begrip wordt bedoeld op de verwevenheid van boven- en onderwereld waardoor criminelen de samenleving kunnen beïnvloeden. Hierdoor raken normen vervaagd en neemt het gevoel van veiligheid en leefbaarheid af.¹⁰

In de Veiligheidsagenda wordt de aanpak van ondermijning als volgt uitgewerkt:

⁷ Ministerie Justitie en Veiligheid (2019), Uitwerking Veiligheidsagenda 2019 – 2022.

⁸ Lokaal gezag: de beslisbevoegdheid over de lokale inzet van de politie; de burgemeester heeft het gezag inzake de handhaving van de openbare orde en de hulpverlening, de officier van justitie inzake de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde.

⁹ In de veiligheidsagenda worden de ontwikkelopgaven niet verder uitgewerkt.

¹⁰ Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/ondermijning>.

- De aanpak van ondermijning richt zich in het bijzonder op drugs, financiële geldstromen en de handel in zware automatische wapens.
- De informatiepositie van de politie wordt versterkt. Vanuit de basisteams wordt een inspanning geleverd om het bewustzijn van politiemedewerkers ten aanzien van ondermijning en de signalering door deze medewerkers te verbeteren. Binnen de eenheden worden afspraken gemaakt tussen de basisteams, de informatieorganisatie en de recherche over de opvolging van signalen.
- Het landelijk streefcijfer¹¹ voor 2019 is om 1.370 criminele samenwerkingsverbanden via strafrechtelijke weg aan te pakken.¹²

De politie beschrijft in haar toekomstagenda ondermijning op welke manier de aanpak van ondermijnende criminaliteit moet worden vormgegeven.¹³ In dit document benadert de politie ondermijning niet alleen als criminaliteitsprobleem, maar tevens als een sociaal maatschappelijk probleem dat met alle lagen van de samenleving is vergroeid.

Naast de inzet van repressieve instrumenten vergt de aanpak van ondermijning een preventieve aanpak, gericht op het wegnemen van de sociale voedingsbodem voor gelegenheidsstructuren. Om deze preventieve aanpak vorm te geven heeft de politie een veranderstrategie gedefinieerd. De Inspectie kijkt binnen dit onderzoek specifiek naar de onderstaande componenten uit deze veranderstrategie:

1. *Zorg voor een goede informatiepositie.* Zonder inzicht in het probleem, kan het niet beïnvloed worden.
2. *Bouw maatschappelijke coalities.* Goede samenwerkingsrelaties met burgers en bedrijven zijn een voorwaarde voor succes. Deze samenwerkingsrelaties zijn nodig om zowel het bewustzijn te versterken als de weerbaarheid en actieve betrokkenheid bij de bestrijding van ondermijning te vergroten.
3. *Wees zichtbaar effectief.* De samenleving moet erop kunnen vertrouwen dat de overheid haar werk vastberaden, vasthoudend en effectief doet. Zichtbaarheid, actiegerichtheid en een lange adem van de overheid zijn daarbij van belang.

2.3 Problematische jeugdgroepen

Problematische jeugdgroepen zijn jongeren die zich in groepen begeven en zich niet gedragen binnen de normen die de sociale omgeving stelt. De politie maakt hierbij onderscheid in overlast gevende jeugdgroepen, hinderlijke jeugdgroepen en criminele jeugdgroepen.¹⁴ Er zijn geen recente cijfers van het aantal jeugdgroepen in Nederland.¹⁵

¹¹ Een streefcijfer is een doelstelling in aantal of bedrag dat men wil bereiken. Een streefcijfer wordt door het bevoegd gezag afgesproken met de politie, bijvoorbeeld in de veiligheidsagenda en binnen de politie door vertaald naar de eenheden en basisteams.

¹² Criminele samenwerkingsverbanden (csv's) zijn verbanden waarin personen samenwerken met bekenden en elkaar weer bij anderen introduceren om criminele activiteiten te verrichten. In 2018 zijn er 1.408 csv's aangepakt (Bron: Jaarverantwoording 2018 van de nationale politie). De cijfers voor 2019 zijn op het moment van schrijven nog niet bekend.

¹³ Toekomstagenda Ondermijning (2017). De toekomstagenda ondermijning is een gezamenlijk product van politie, OM, Belastingdienst, regioburgemeesters en de ministeries van BZK, FIN en VenJ.

¹⁴ Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2010), Aanpak problematische jeugdgroepen, Handreiking voor gemeenten.

¹⁵ Het aantal jeugdgroepen is tot en met 2014 geregistreerd. Zie: <https://www.nji.nl/nl/Databank/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp/Cijfers-per-onderwerp-Overlast>.

De burgemeester en de officier van justitie maken afspraken met de politie over de aanpak van problematische jeugdgroepen en de resultaten die lokaal geboekt moeten worden. De verantwoordelijkheid voor de aanpak ligt bij de gemeente. Gemeenten, Openbaar Ministerie (OM) en politie hebben in 2016 samen het werkproces integrale aanpak problematische jeugdgroepen vastgesteld. Dit werkproces bevat ook een taakverdeling.¹⁶ Verschillende organisaties die een rol hebben bij de aanpak van jeugdproblematiek maken vervolgens onder regie van de gemeente afspraken over taken, bevoegdheden en resultaten. Gemeenten kunnen naar eigen inzicht invulling geven aan die regierol.

De politie heeft een Jeugdvisie¹⁷ waarin zij zich in samenwerking met de verschillende partners richt op preventie en vroeg-signalering, op het versterken van de lijn tussen jeugd en opsporing en op vroegtijdig, zorgvuldig en betekenisvol interveniëren. Het idee achter deze visie is dat door informatie in de keten snel bij elkaar te brengen er beter zicht op een jongere met problemen of problematisch gedrag ontstaat.

De politie sluit daarmee tevens aan op de richtlijn van het OM waarin staat dat alleen strafrechtelijk optreden ontoereikend is om jeugdcriminaliteit terug te dringen en dat het van belang is om het strafrechtelijk optreden in te bedden in een keten van preventie en nazorg.¹⁸

2.4 Personen met verward gedrag

De politie verstaat onder een personen met verward gedrag “eenieder die vanwege zijn al dan niet tijdelijke verstoorde oordeelsvermogen gedrag vertoont waarmee hij zichzelf of iemand anders in gevaar brengt en/of een bedreiging vormt voor de openbare orde en veiligheid”.¹⁹

Overlast veroorzaakt door personen met verward gedrag is de afgelopen jaren sterk toegenomen. In 2014 registreerde de politie bijna 60.000 meldingen van overlast veroorzaakt door personen met verward gedrag. In 2018 was dat aantal opgelopen tot ruim 90.000.²⁰ De cijfers over 2019 vertonen een verdere stijging. In het afgelopen jaar registreerde de politie bijna 100.000 meldingen van overlast veroorzaakt door personen met verward gedrag, een stijging van ca. 10% ten opzichte van 2018.²¹

De politie wil samen met partners, zoals de GGZ en woningbouwverenigingen, de overlast en criminaliteit door personen met verward gedrag verminderen en de kwaliteit van het (gezamenlijk) optreden versterken. Hiertoe heeft de politie in haar visie “verwarde personen”, drie pijlers geformuleerd:

- *Acute (crisis)opvang en vervoer.* De zorg is primair aan zet bij de crisisopvang en vervoer van verwarde personen die geen strafbare feiten of ernstige overlast hebben gepleegd. Als sprake is van een gevaarlijke situatie, heeft de politie een ondersteunende rol.

¹⁶ Bureau Regioburgemeesters (2016), Werkproces integrale aanpak problematische jeugdgroepen.

¹⁷ Nationale politie (2017), Jeugd is van ons allemaal.

¹⁸ OM (2018), Richtlijn en kader voor strafvordering jeugd en adolescenten, inclusief strafmaten Halt.

¹⁹ Nationale politie (2014), Visie politie – verwarde personen 2015 – 2019.

²⁰ Zie: www.politie.nl/nieuws/2019/februari/21/00-cijfers-personen-met-verward-gedrag.html.

²¹ Zie: <https://www.hartvannederland.nl/nieuws/2020/stijging-aantal-meldingen-van-mensen-met-verward-gedrag/>

- *Fijnmazige aanwezigheid in de buurt.* De politie heeft een adviserende en signalerende rol ten aanzien van personen met verward gedrag. Om deze rol te kunnen spelen gaat de politie in gesprek met de partners om een centrale voordeur te realiseren ten behoeve van meldingen van – en terugkoppeling over zorgwekkende situaties in de wijk.
- *Persoons- en contextgerichte aanpak.* De politie treedt regelend op door personen die overlast veroorzaken aan te spreken, te corrigeren en waar nodig te verbaliseren en/of door te geleiden naar het zorgkader.

Deze drie pijlers zijn met elkaar verbonden. Door een betere aanwezigheid van samenwerkende partners in de wijk beoogt de politie zorgwekkende situaties sneller te signaleren en aan te pakken. Dat zal naar verwachting tot minder (crisis)situaties leiden.

2.5 Verkeershandhaving

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat gaat over de verkeersveiligheid in Nederland. Het bepaalt het landelijke verkeersbeleid en sluit hierbij aan op Europees beleid. Dit beleid is met name gericht op het terugdringen van het aantal verkeersslachtoffers. Het doel is dat elk slachtoffer in het verkeer moet worden voorkomen.²²

Jarenlang is het aantal verkeersslachtoffers in Nederland afgenomen. Sinds 2014 is echter sprake van een stijging. In 2014 was het aantal verkeersdoden 570. In 2018 was dit aantal opgelopen tot 678.²³ In 2019 zijn 661 slachtoffers gevallen, een stagnatie van het aantal verkeersdoden.²⁴

Het OM bepaalt in overleg met de politie de landelijke verkeersprioriteiten die hierop aansluiten. De huidige prioriteiten zijn: hufterfeiten (zoals het niet stoppen voor een stopteken, of het op de snelweg achteruitrijden of keren), afleiding in het verkeer (bellen en appen achter het stuur), door rood licht rijden, het gebruik van alcohol en drugs in het verkeer en het rijden met een te hoge snelheid.²⁵ Deze overtredingen leiden tot veel verkeersslachtoffers.

Binnen een politie-eenheid houdt een specialistisch team Verkeer zich bezig met de verkeershandhaving.²⁶ De kerntaken van dit team zijn:

- Verkeershandhaving binnen het verzorgingsgebied van de regionale eenheid.
- Ondersteunen van de basisteams bij de tactische afhandeling van complexe ongevallen en verkeersmisdrijven.
- Handhaven van bijzondere verkeerswetgeving, verkeerstechnische begeleiding (motorpool) en met verkeerstechnische advisering.

De basisteams hebben lokaal de verantwoordelijkheid om toezicht op - en handhaving van de verkeerswetten uit te voeren. Dit voeren de basisteams in afstemming met het specialistische team Verkeer uit.

²² Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (2018), Landelijk Actieplan Verkeersveiligheid 2019 – 2021.

²³ Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatschappij/verkeer-en-vervoer/transport-en-mobiliteit/mobiliteit/verkeersongevallen/categorie-verkeersongevallen/doden-en-gewonden-in-het-wegverkeer>.

²⁴ Zie: <https://www.swov.nl/feiten-cijfers/factsheet/verkeersdoden-nederland>

²⁵ Zie: www.politie.nl/themas/verkeershandhaving.html.

²⁶ Dit onderzoek kijkt naar de lokale handhaving. Verkeershandhaving door het team Verkeer van de landelijke eenheid is in dit onderzoek niet meegenomen.

3

Bevindingen

3.1 Algemeen

Dit hoofdstuk gaat eerst algemeen en vervolgens per thema in op de bevindingen van de Inspectie ten aanzien van de uitwerking van de kaders, de signalering van problemen, het delen van informatie en het opvolgen van signalen door de politie met daarbij een analyse en duiding van de bevindingen. In deze eerste paragraaf komen de algemene bevindingen aan orde waarna in de volgende paragrafen de bevindingen per thema volgen.

Uitwerking kaders

De burgemeester is volgens de Gemeentewet verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde.²⁷ Indien de politie in een gemeente handhaaft of met de hulpverleningstaak bezig is, staat zij onder het gezag van de burgemeester.

In het teamplan van een basisteam is aangegeven welke prioriteiten met het gezag zijn afgesproken.²⁸ De onderzochte basisteams hebben gemiddeld acht prioriteiten. In de onderstaande tabel is per basisteam aangegeven welke van de door de Inspectie geselecteerde thema's in het teamplan zijn opgenomen.

Tabel a. *Overzicht geselecteerde thema's in teamplannen*

Thema's	Team A	Team B	Team C	Team D	Team G	Team E	Team F	Team H
	(G4)			(G40)		(Overig)		
Ondermijning	X	X		X	X	X	X	X
Jeugd	X	X			X		X	X
Verward gedrag			X				X	X
Verkeer		X			X		X	X

De Inspectie stelt vast dat de basisteams in het landelijke gebied en in de middelgrote steden zich vooral richten op het behalen van de streefcijfers. Om die

²⁷ Gemeentewet, artikel 172, lid 1.

²⁸ De Inspectie heeft van acht basisteams een teamplan ontvangen. Eén basisteam heeft aangegeven niet over een teamplan te beschikken.

streefcijfers te behalen en tegelijkertijd actuele wijkproblemen aan te kunnen pakken, vertalen de basisteams de prioriteit regelmatig naar een lokaal probleem. Zo wordt de aanpak van cybercrime vertaald naar marktplaatsfraude en de aanpak van ondermijning in drugsdelicten. De basisteams in de grote steden lijken de streefcijfers eenvoudig te halen en hebben meer ruimte om in te zetten op de actuele wijkproblematiek.

Signalering

De door de Inspectie geïnterviewde politiemedewerkers gaven aan dat de inzetbare capaciteit in de basisteams is afgenomen (zie bijlage V). Dit beeld wordt bevestigd door recent onderzoek van de Algemene Rekenkamer.²⁹ Volgens de respondenten komt dit vooral door:

- Een grote uitstroom vanwege vergrijzing van medewerkers in operationele functies. Instromers kunnen door hun beperkte ervaring niet overal op worden ingezet. De uitstroom van ervaren operationele medewerkers zal de komende jaren verder toenemen.³⁰
- Landelijke thema's waarvoor basisteams incidenteel dan wel structureel capaciteit moeten leveren, zoals diverse protestacties (boeren, zorgpersoneel, leraren en bouwsector) en beveiligingstaken.

Wijkagenten³¹ zijn de vaste aanspreekpunten voor bewoners, ondernemers en andere instanties binnen een wijk.³² Dat bevordert de herkenbaarheid en aanspreekbaarheid van de politie. Door deze contacten in de wijk is de wijkagent in staat om problemen vroegtijdig te onderkennen en aan te pakken.

Uit het onderzoek van de Inspectie blijkt dat de inzet van de wijkagent als aanspreekpunt in de wijk vooral in de middelgrote steden en de landelijke gebieden onder druk staat. In een interview geeft een teamchef aan dat het rooster van de wijkagenten als Haarlemmerolie is. Als er tekorten zijn voor de noodhulp worden wijkagenten daarvoor ingezet. In de landelijke gebieden zijn de wijkagenten hierdoor zelfs het grootste deel van hun tijd bezig met noodhulp.

Respondenten gaven aan dat gespecialiseerde teams en functies zoals het hennepsteam, het team woninginbraken en jeugdagenten om capaciteitsredenen ontbonden en verdwenen zijn nadat streefcijfers waren behaald. De opgebouwde kennis en expertise wordt doorgaans niet geborgd en gaat verloren voor de organisatie. Dat geldt tevens voor de opgebouwde contacten.

Door deze ontwikkelingen neemt de lokale verankering van de politie en daarmee de informatiepositie vooral in de middelgrote steden en het landelijk gebied af en gaan signalen verloren.

Informatie delen

Als een wijkagent veel wordt ingezet voor de noodhulp (zie signalering), is hij minder aanwezig in de wijk. Dit gaat ten koste van zijn informatiepositie en de afstemming met burgers, ondernemers en andere instanties.

²⁹ ARK (2020) Politie ter plaatse.

³⁰ Uit de jaarverantwoording 2018 van de politie blijkt dat ruim een kwart van de politiemedewerkers 55 jaar of ouder is. (In totaal meer dan 17.500 medewerkers.)

³¹ Een wijkagent is een ambtenaar die als onderdeel van een basisteam ten behoeve van een gemeente beschikbaar is voor de uitvoering van de politietaak. In het referentiekader gebiedsgebonden politie is de norm opgenomen dat wijkagenten 80% van hun tijd in of voor de wijk actief zijn.

³² Zie: <https://www.politie.nl/themas/wijkagent.html>

Vooraf de gemeentelijke veiligheidscoördinatoren van de middelgrote steden en het landelijk gebied verwachten meer informatie en tijdig aangeleverde informatie van de politie. Zij zijn van mening dat de afstemming met partners in de wijk door de politie beter kan. Zo geeft een veiligheidscoördinator aan dat de wijkagent vaak afwezig is bij overleggen met burgers en ondernemers.

Tegelijkertijd komen in de grote- en middelgrote steden via de buitengewoon opsporingsambtenaren (boa's)³³, wijkteams, scholen en andere hulpverleners veel signalen van burgers direct bij de gemeente binnen.³⁴ Hierdoor hebben deze steden een betere informatiepositie dan de politie. De politie is daardoor in toenemende mate afhankelijk van informatie van de gemeente.

Over het delen van informatie door de politie met de gemeenten zijn de gemeenten over het algemeen tevreden. Gemeenten gebruiken de informatie van de politie om hun informatiepositie verder te versterken. Omgekeerd verstrekt de gemeente relevante signalen over overlast of verkeer aan de politie.

Opvolging signalen

De opvolging van signalen wisselt per thema en wordt in de volgende paragrafen uitgewerkt voor ondermijning, problematische jeugdgroepen, personen met verward gedrag en verkeershandhaving.

3.2 Ondermijning

Uitwerking kaders

Bij de politie hebben vrijwel alle in het onderzoek betrokken basisteams het thema "ondermijning" als prioriteit opgenomen.

De regierol voor de aanpak van ondermijning is belegd bij gemeenten. In de praktijk wordt deze ook opgepakt. In het landelijk gebied staat de aanpak op dit moment nog in de kinderschoenen.

Signalering

Om signalen op te pikken surveilleert de politie op probleemlocaties, spreekt personen aan die zich verdacht gedragen op straat en stemt af met netwerkpartners. Het is voor de respondenten echter niet precies duidelijk wat nu signalen van ondermijning zijn. In de praktijk let de politie vooral op drugscriminaliteit/drugshandel en zogenoemde windhappers³⁵.

Uit de enquête blijkt dat de meeste respondenten geen opleiding en/of training hebben gehad om signalen van ondermijning te herkennen (zie bijlage III). Ruim 64% van de respondenten geeft aan hier wel behoefte aan te hebben.

³³ Een buitengewoon opsporingsambtenaar (boa) helpt mee met het toezicht op de lokale orde en veiligheid. Deze ambtenaar controleert of mensen zich aan de regels houden en geen overtredingen begaan, zoals foutparkeren of milieuregels overtreden. Een boa mag verdachten staande houden en boetes uitschrijven. De bevoegdheden zijn echter beperkt tot één bepaald werkterrein, bijv. sociaal rechercheur, milieu-inspecteur, jachtopziener of parkeerwachter.

³⁴ Er zijn ongeveer 23.700 boa's in Nederland bij verschillende instanties. Er zijn 3.900 gemeentelijke handhavers, 2.450 milieu boa's, 850 leerplichtambtenaren, 4.800 boa's openbaar vervoer, 700 sociaal rechercheurs en 10.800 boa's generieke opsporing. Zie: <https://www.politie.nl/themas/buitengewoon-opsporingsambtenaar.html#alineatitle-hoeveel-boas-zijn-er-in-nederland>

³⁵ Windhappers zijn mensen die op papier geen inkomsten hebben, maar toch grote uitgaven doen.

Informatie delen

In de meeste teams wordt een teambriefing gehouden, waardoor de rechercheurs en de medewerkers van de informatieorganisatie binnen het team direct worden geïnformeerd. Hierdoor verloopt het delen van informatie met de rechercheurs en medewerkers van de informatieorganisatie goed.

Vanuit de basisteams deelt de politie de opgevangen signalen van ondermijning met de gemeente en het Regionaal Informatie en Expertise Centrum (RIEC). Dit gebeurt op basis van het RIEC-convenant.³⁶ Het RIEC ondersteunt onder andere gemeenten, belastingdienst, het OM en de politie bij de aanpak van ondermijning.

Bij de aanpak van ondermijning maken gemeenten steeds vaker gebruik van een bestuurlijke aanpak. Zo kan een gemeente op basis van de Wet Bevordering integriteitsbeoordeling door het openbaar bestuur (Bibob) een aangevraagde vergunning weigeren of op basis van een Algemene plaatselijke verordening (Apv) aanvullende regels stellen die gelden voor de openbare orde.

Verschillende veiligheidscoördinatoren geven aan dat de politiemedewerkers niet zijn opgeleid voor een bestuurlijke aanpak. Hierdoor weet een medewerker niet welke informatie voor een bestuurlijke aanpak nodig is en levert niet altijd de relevante informatie aan de gemeente.

Opvolging signalen

De politie ontvangt van wijkagenten, de gemeente of andere partners veel signalen van mogelijke ondermijning. Zij kan echter niet alle signalen opvolgen. Uit het onderzoek blijkt dat basisteams in een stedelijke omgeving vaker opvolging geven aan signalen van ondermijning dan teams in een landelijke omgeving.

Enkele gemeenten houden steekproeven om op mogelijke vormen van ondermijning te controleren, bijvoorbeeld door garageboxen te controleren of lokale handhavingsacties uit te voeren. Bij deze acties ondersteunt de politie de gemeenten door als 'sterke arm' mee te gaan.

3.3 Problematische jeugdgroepen

Uitwerking kaders

In vijf van de acht ontvangen teamplannen is het thema jeugd als prioriteit opgenomen.

De verantwoordelijkheid voor de aanpak van overlastgevende en hinderlijke jeugdgroepen ligt bij de gemeente. De aanpak van criminele jeugdgroepen valt onder verantwoordelijkheid van de politie en het OM. Dit onderscheid is in de praktijk niet altijd duidelijk. Zo kwalificeren gemeenten een jeugdgroep sneller dan de politie als een criminele jeugdgroep. Hierdoor is de verantwoordelijkheid voor de aanpak van een specifieke jeugdgroep regelmatig onderwerp van discussie. Dit kan leiden tot een impasse waardoor de aanpak van de problematische jeugdgroep in een gemeente stagneert.

Signalering

Uit de enquête blijkt dat rondhangen en het veroorzaken van overlast door alcohol-en/of drugsgebruik de meest voorkomende kenmerken van problematische

³⁶ Zie: <https://www.riec.nl/maatregelen-en-documenten/convenant>.

jeugdgroepen zijn. Het plegen van delicten en het gebruik van geweld komen minder vaak voor. Dit laat zien dat overlastgevende en hinderlijke jeugdgroepen vaker voorkomen dan criminele jeugdgroepen.

Uit het onderzoek blijkt dat binnen de criminele jeugdgroepen sprake is van verharding. Zo geven gesprekspartners aan dat jongeren zich al vanaf 11-jarige leeftijd bezighouden met ernstige misdrijven variërend van gewapende overvallen, gijzelingen tot en met een enkele poging tot doodslag.

Het signaleren van jeugdproblematiek is ingewikkelder geworden omdat contacten tussen jeugdigen onderling steeds meer online plaatsvinden. In die omgeving is de politie (nog) weinig aanwezig. Tevens blijkt dat jeugdigen uit andere wijken zich mengen in een lokale groep, waardoor meerdere basisteams betrokken raken. Informatie tussen de verschillende teams wordt niet vanzelfsprekend gedeeld.

In de grote steden zijn er wijken waar de politie met jeugdagenten werkt en waar de gemeente jeugd-boa's, jongerenwerkers of sociale teams inzet. Aan de andere kant zijn er in het landelijk gebied wijken waar de politie of de gemeente geen zicht hebben op de problematische jeugd. Hierdoor zijn er grote verschillen in de informatiepositie ten aanzien van het thema problematische jeugdgroepen.

Informatie delen

Jongeren kunnen al op jonge leeftijd ontsporen en zich mogelijk met criminele activiteiten bezighouden. Daarom is het van belang dat dit in een zo vroeg mogelijk stadium wordt gesignaleerd. Aangezien de politie pas in beeld komt als er concrete problemen ontstaan, is de politie hierbij mede afhankelijk van signalen vanuit de gemeente.

De politie deelt signalen van problematische jeugd met de gemeente. Omgekeerd deelt de gemeente weinig signalen met de politie. Volgens respondenten heeft dit vooral te maken met de Algemene verordening gegevensbescherming (Avg). Volgens deze verordening mogen persoonsgegevens alleen worden verzameld voor een uitdrukkelijk beschreven gerechtvaardigd doel.

In de praktijk betekent dit dat eerst een groepsscan van een problematische jeugdgroep moet worden gemaakt. Aan de hand van deze groepsscan kan worden bepaald over welke individuen eventueel informatie wordt gedeeld. Op deze manier worden alleen individuen binnen een groep en niet de groep zelf aangepakt. Deze werkwijze betekent dat pas actie ten aanzien van een individu wordt genomen als de situatie uit de hand is gelopen.

Opvolging signalen

Uit de enquête blijkt de belangrijkste acties van de politie tegen problematische jeugdgroepen bestaan uit het surveilleren op probleemlocaties, het op straat aanspreken van leden van een jeugdgroep en handhavend optreden bij overlast (zie bijlage III).

Uit het onderzoek blijkt dat de politiemedewerkers in stedelijke gebieden vaker dan medewerkers in een landelijke omgeving handhavend optreden bij overlast van problematische jeugdgroepen. Zo heeft een basisteam uit eenheid Rotterdam positieve ervaringen opgedaan met een tweesporen benadering. Het eerste spoor is vooral gericht op preventie en opleiden. Hierbij wordt contact gezocht met jongeren via Social Media en zijn initiatieven gestart om jongeren met een afstand tot de

arbeidsmarkt te helpen. Het tweede spoor is gericht op het aanspreken van jongeren, bijvoorbeeld als zij plotseling ander gedrag vertonen.

3.4 Personen met verward gedrag

Uitwerking kaders

Alhoewel alle geselecteerde basisteams worden geconfronteerd met personen met verward gedrag, hebben slechts drie basisteams het als prioriteit in hun teamplan opgenomen.

Bij crisisopvang en vervoer van personen die geen strafbare feiten hebben gepleegd of ernstige overlast geven, is de geestelijke gezondheidszorg primair aan zet. De politie heeft een ondersteunende rol als sprake is van een gevaarlijke situatie. In de praktijk komen de meeste signalen over personen met verward gedrag bij de politie binnen.

Signalering

De politiecijfers laten zien dat sprake is van een stijging van het aantal meldingen met betrekking tot personen met verward gedrag. Sinds 2014 is het aantal meldingen met meer dan 50% toegenomen.³⁷ Het gaat hierbij vooral om personen die overlast geven en eerder in aanraking zijn geweest met de politie of personen die specialistische zorg hebben gehad en een gevaar voor zichzelf en/of de omgeving vormen.

De meeste signalen over personen met verward gedrag komen van burgers die naar de politie bellen over gedrag van anderen dat zij niet begrijpen. Dit soort meldingen gaat vooral om kwetsbare mensen die hulp nodig hebben. Daarnaast komen er signalen van politiemedewerkers op straat.

Informatie delen

Er zijn veel verschillende (lokale) partners binnen de gezondheidszorg. De overlegvormen met de verschillende organisaties verschillen per basisteam. De door de Inspectie geïnterviewde politiemedewerkers geven aan dat informatie over individuen beperkt wordt gedeeld.

Volgens respondenten belemmert de Avg de informatiedeling met de partners binnen de zorg. Het is immers niet duidelijk voor welk vooraf beschreven doel deze informatie nodig is. Hierdoor heeft de politie niet altijd een duidelijk beeld van een persoon en lukt het meestal niet goed om preventieve maatregelen te nemen.

Personen met verward gedrag die geen vaste woon- of verblijfplaats hebben, worden niet in de politiestructuren geregistreerd. Hierdoor heeft de politie weinig zicht op de omvang van deze groep.

Opvolging signalen

Uit de enquête komt naar voren dat de politie in de basisteams ad hoc opereert naar aanleiding van signalen over personen met verward gedrag. In stedelijke gebieden

³⁷ Zie www.politie.nl/nieuws/2019/februari/21/00-cijfers-personen-met-verward-gedrag.html In 2014 registreerde de politie 59.594 meldingen van overlast veroorzaakt door personen met verward gedrag. In 2018 was dat aantal opgelopen tot 90.605. Een stijging van ruim 50%. De cijfers van het eerste halfjaar 2019 vertonen een verdere stijging van het aantal meldingen.

volgt de politie vaker signalen over personen met verward gedrag op dan in landelijke gebieden. Ter plaatse beoordeelt de politie of sprake is van ernstige overlast en/of een gevaarlijke situatie en draagt een persoon met verward gedrag zo nodig over aan de juiste hulpverleningsinstantie. Dit proces van het ter plaatse beoordelen, het vervoeren van een persoon en overdragen aan de juiste zorginstantie, kost de betrokken politiemedewerkers veel tijd. Gedurende deze periode zijn deze medewerkers niet beschikbaar voor andere taken.

De politie draagt personen met verward gedrag bijvoorbeeld over aan de GGZ (als het gaat om mensen met psychiatrisch gedrag) en het Leger des Heils (als het dak- en thuislozen betreft). Er is echter niet voor alle personen met verward gedrag passende zorg. Daarnaast is verslaving voor veel zorginstellingen een contra-indicatie voor opname, zodat mensen met verslavingsproblemen niet worden opgevangen en daardoor een blijvend probleem vormen voor de politie maar ook voor de wijk.

Voordat een persoon met verward gedrag kan worden opgenomen is eerst het oordeel van een psychiater of andere specialistische GGZ-behandelaar nodig. Het kan enige tijd duren voordat deze ter plaatse is. Alleen als sprake is van een psychische stoornis wordt een persoon opgenomen. De politie blijft in een crisissituatie bij de persoon met verward gedrag, totdat de behandelaar is gearriveerd. De afspraken daarover en ook de reactiesnelheid wisselen per zorginstelling en daarmee per eenheid, met een wisselend beslag op de politiecapaciteit tot gevolg.

In bepaalde situaties zijn de politie en gemeenten weliswaar van mening dat een verward persoon het beste kan worden opgenomen, maar zijn er geen medische gronden voor opname. De verwarde persoon blijft dan in de woon- en leefomgeving en kan voor overlast en openbare orde problemen blijven zorgen, waarop de politie dan moet acteren.

In de eenheid Groningen heeft de politie positieve ervaringen opgedaan met de aanpak van verwarde personen: er wordt gewerkt met een zogenaamd vroegsignaleringsoverleg waarin de politie met een zorgpartner de betreffende persoon bespreekt. Daarnaast is er een crisisopvanglocatie ingericht waar de politie de persoon naar toe kan brengen, waardoor de politie in ieder geval minder tijd kwijt is met het wachten op de hulpverlener.

Uit de enquête blijkt dat de meeste respondenten geen specifieke opleiding en/of training hebben gehad in het omgaan met personen met verward gedrag. Wel wordt hier tijdens de reguliere opleiding aandacht aan besteed. Een kleine meerderheid van de respondenten geeft dan ook aan geen behoefte te hebben aan een specifieke opleiding en/of training op dit gebied.

3.5 Verkeershandhaving

Uitwerking kaders

De verantwoordelijkheid voor verkeershandhaving ligt bij de politie. In de helft van de ontvangen teamplannen van de politie is het thema "verkeer" als prioriteit opgenomen. Volgens respondenten heeft dit thema in de praktijk echter weinig prioriteit en is de inzet van de politie beperkt.

De gemeente is verantwoordelijk voor parkeeroverlast en het uitvoeren van parkeercontroles. Deze controles worden voornamelijk door gemeentelijke boa's uitgevoerd.

Signalering

Signalen van verkeersoverlast kunnen op verschillende manieren bij het basisteam binnenkomen. Burgers melden verkeersoverlast vaak aan de gemeente, waarna de gemeente een signaal doorgeeft naar het basisteam. Daarnaast signaleert de politie zelf verkeersoverlast en treedt daar dan veelal direct tegen op.

Informatie delen

Gemeenten geven de signalen van verkeersoverlast die zij ontvangen door aan de politie. Het basisteam deelt informatie over verkeersoverlast met partners binnen de politie, zoals het districtelijke flexteam of het team verkeer van de eenheid.

Opgvolging signalen

In de middelgrote steden geeft de politie vaker dan in het landelijk gebied opvolging aan signalen door bijvoorbeeld extra toezicht of een smiley-verkeersbord op te hangen. Voor het uitvoeren van extra toezicht, zoals een fietsverlichtingsactie of een verkeerscontrole bij evenementen, werkt het basisteam meestal samen met het team verkeer van de eenheid, het districtelijke flexteam of aspirant-agenten.

Als er probleemgebieden zijn in een gemeente, neemt de politie het thema verkeer tijdens de reguliere surveillance mee. Ook tijdens evenementen schenkt de politie extra aandacht aan het thema verkeer.

4

Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

In dit onderzoek staat de vraag centraal welke bijdrage de politie levert aan de handhaving in de wijk. Daarvoor heeft de Inspectie onderzoek gedaan naar de signalering, het delen van informatie en de opvolging van signalen. Dit heeft de Inspectie onderzocht aan de hand van de meest voorkomende problemen in de wijk: ondermijning, problematische jeugdgroepen, personen met verward gedrag en verkeer.

In dit hoofdstuk komt de Inspectie op basis van de bevindingen in hoofdstuk 3 tot een aantal conclusies en aanbevelingen.

Signalering

- De wijkagenten vormen het aanspreekpunt voor burgers, ondernemers en instanties in de wijk. De rol van wijkagent als aanspreekpunt in de wijk staat onder druk omdat hij vaak ingezet wordt voor noodhulp. Dit geldt vooral in de middelgrote steden en het landelijk gebied. Daarnaast zijn verschillende specialismen en gespecialiseerde teams verdwenen. Hierdoor verzwakt de signalerende functie en de informatiepositie van de politie.
- In grote- en middelgrote steden zijn vanuit de gemeente boa's, wijkteams en andere hulpverleners in de wijken aanwezig. Daarnaast ontvangen deze gemeenten rechtstreeks signalen van burgers en scholen. Hierdoor hebben met name de grote en middelgrote steden een stevige informatiepositie en signaleren zij problemen vaak eerder dan de politie.

Informatie delen

- Doordat wijkagenten in met name de middelgrote steden en het landelijk gebied steeds vaker ingezet worden voor de noodhulp, hebben zij ook minder gelegenheid om informatie uit te wisselen met partners in de wijk.
- Partners zijn vanwege de Avg terughoudend in het delen van informatie met de politie over personen met verward gedrag en problematische jeugd. Hierdoor is de politie niet altijd goed geïnformeerd.

Opvolging signalen

- De politie participeert in de uitvoering van de aanpak van ondermijning en van overlastgevende jeugdgroepen.

- Op basis van signalen van de gemeente voert de politie in de basisteams en in samenwerking met andere onderdelen van de politie verkeerscontroles uit.
- Politied medewerkers in de basisteams zijn niet goed op de hoogte welke informatie gemeenten nodig hebben voor het opzetten van een bestuurlijke aanpak. Dit werkt belemmerend voor een optimale opvolging van signalen door gemeenten.
- Veel signalen over personen met verward gedrag komen op dit moment bij de politie binnen. Het ter plaatse beoordelen, een persoon met verward gedrag vervoeren en overdragen aan de juiste hulpverleningsinstantie kost de politie veel capaciteit. Als deze signalen vroegtijdig opgepikt zouden worden en direct worden doorgeleid naar de zorgpartners, heeft de politie meer gelegenheid om zich op andere thema's te richten.

Dit leidt tot de volgende hoofdconclusie:

Om tijdig in te kunnen grijpen in onveilige situaties is het van belang dat de politie sterk lokaal verankerd is. Niet alleen om tijdig op te kunnen treden in noodgevallen, maar juist ook om problemen te signaleren en zo nodig op te treden om onveilige situaties te voorkomen.

De wijkagent is het gezicht naar burgers toe en een belangrijke bron van informatie voor gemeenten en (lokale) zorgpartners. De Inspectie concludeert dat wijkagenten die rol in de middelgrote gemeenten en op het platteland niet voldoende waar kunnen maken, doordat wijkagenten in deze gebieden vaak voor noodhulp worden ingezet. Daarbij zorgen de vele signalen over personen met verward gedrag voor een grote belasting van de politie. Het ontbreekt aan tijd en capaciteit voor wijkagenten om een stevig verankerde plek in de wijk te hebben.

Dit heeft tot gevolg dat kennis van- en inzicht in problemen in de wijk bij de politie afneemt, waardoor wijkagenten geen goede invulling kunnen geven aan hun signalerende en preventieve rol. De politie is daarvoor in toenemende mate afhankelijk van de gemeente. Met name de thema's ondermijning en jeugd worden in de grote en middelgrote steden zo opgepakt dat de politie steeds meer een repressieve uitvoeringsorganisatie is geworden.

4.2 Aanbevelingen

Deze paragraaf beschrijft de aanbevelingen van de Inspectie aan de minister van JenV en aan de korpschef.

Dit leidt tot de volgende aanbevelingen aan de minister van JenV:

- Bespreek met het (lokaal) gezag wat van de politie wordt verwacht en wat voor soort politieorganisatie in Nederland gewenst is. Een politie die in verbinding is met alle lagen van de samenleving of een meer repressieve politieorganisatie.
- Bespreek met uw collega van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport welke mogelijkheden er zijn om signalen over personen met verward gedrag vroegtijdig op te pikken en naar de zorgpartners door te geleiden.

Dit leidt tot de volgende aanbeveling aan de korpschef:

- Geef aan wat u nodig heeft om een politieorganisatie in te richten die in verbinding is met alle lagen van de samenleving en geef aan wat er nodig is voor een meer repressieve organisatie.

Missie Inspectie Justitie en Veiligheid

De Inspectie Justitie en Veiligheid houdt voor de samenleving, de ondertoezichtgestelden en de politiek en bestuurlijk verantwoordelijken toezicht op het terrein van justitie en veiligheid om inzicht te geven in de kwaliteit van de taakuitvoering en de naleving van regels en normen, om risico's te signaleren en om organisaties aan te zetten tot verbetering. Hiermee draagt de Inspectie bij aan een rechtvaardige en veilige samenleving.

Dit is een uitgave van:

Inspectie Justitie en Veiligheid
Ministerie van Justitie en Veiligheid
Turfmarkt 147 | 2511 DP Den Haag
Postbus 20301 | 2500 EH Den Haag
[Contactformulier](#) | www.inspectie-jenv.nl

Juni 2020

*Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend.
Vermenigvuldigen van informatie uit deze publicatie is toegestaan,
mits deze uitgave als bron wordt vermeld.*